

УДК 343.1

DOI <https://doi.org/10.32840/1813-338X-2020.2.40>**О. А. Білічак**

доктор юридичних наук, доцент

А. І. Макаровкандидат юридичних наук,
заступник начальника управління стратегічних розслідування в Одеській області

КРИМІНАЛІСТИЧНА КЛАСИФІКАЦІЯ ЗЛОЧИНІВ, ВЧИНЕНИХ ЩОДО ПРАЦІВНИКІВ ПОЛІЦІЇ У ЗВ'ЯЗКУ ІЗ ВИКОНАННЯМ СЛУЖБОВИХ ОБОВ'ЯЗКІВ ЯК СКЛАДОВА МЕТОДИКИ РОЗСЛІДУВАННЯ

Організація якісної юридичної діяльності та належне виконання завдань, які встановлюються для суб'єктів застосування права, мають бути засновані на використанні юридичних технологій.

Вченими-криміналістами все частіше здійснюється пошук власне криміналістичних критеріїв класифікації злочинів, які мають першочергове значення для процесу їх розкриття та розслідування.

За мотивом та метою вчинення злочину, слід виділяти злочини, вчинені із мотивів помсти працівнику поліції. Опрацювання матеріалів практики свідчить, що із мотивів помсти щодо працівників поліції, як правило, вчиняються такі злочинні дії: а) насильство щодо працівника правоохоронного органу; б) умисне знищення або пошкодження майна працівника правоохоронного органу; в) посягання на життя працівника правоохоронного органу.

Окремо слід виділяти злочини, вчинені із мотивів перешкоджання виконанню працівником поліції своїх посадових обов'язків. Аналіз практики роботи правоохоронних органів свідчить, що за таким критерієм вказані злочини можуть бути розподілені на такі підгрупи: а) злочини, мотивом вчинення яких є протидія документуванню злочинної діяльності окремих осіб та груп; б) злочини, мотивом вчинення яких є протидія досудовому розслідуванню та притягненню конкретних осіб до кримінальної відповідальності.

За обставинкою вчинення злочину, перш за все, необхідно звернути увагу на взаємозалежності між конкретними умовами виконання працівником поліції своїх посадових обов'язків та вчиненням відносно них тих чи інших протиправних дій.

Зважаючи на це, слушно виокремити такі групи злочинів, які вчиняються відносно працівників поліції, враховуючи конкретні умови виконання службових завдань поліцейським, а саме: злочини, вчинені відносно працівників поліції під час виконання ними безпосередніх функціональних обов'язків.

Виділяючи в якості критерію «структурованість злочинної діяльності» щодо працівників поліції, можна виокремити:

– імпульсивну злочинну діяльність щодо працівників поліції;

– сплановану злочинну діяльність щодо працівників поліції, яка характеризується: а) повноструктурністю способу вчинення злочину, зокрема наявністю стадії його підготовки, безпосереднього вчинення та приховування; б) використання елементів інфраструктури злочинності для забезпечення результативності злочинного впливу (корупційних зв'язків, засобів масової інформації); в) здійснення розвідувальної діяльності щодо працівника поліції.

Ключові слова: криміналістична класифікація злочинів, виконання службових обов'язків, методика розслідування злочинів, юридична діяльність, юридичні технології.

Організація якісної юридичної діяльності та належне виконання завдань, які встановлюються для суб'єктів застосування права, мають бути засновані на використанні юри-

дичних технологій. При чому, предметне поле застосування юридичних технологій має прояв як у суто практичній, так і науковій юридичній діяльності.

Окремі питання, присвячені вивченню зазначеної проблематики, були предметом наукових праць таких відомих учених, як С. С. Алексєєва, В. М. Баранова, С. Д. Гусарева, В. М. Карташова, Т. В. Кашаніної, А. Ф. Крижановського, Г. І. Муромцева, І. Д. Шутака та інших.

Як зазначає А. Ф. Крижановський, «...у найзагальнішому вигляді юридична технологія може бути визначена як система науково обґрунтованих принципів, засобів, прийомів і правил, що використовуються в процесі юридичної діяльності для досягнення її мети та вирішення поставлених завдань – підготовка, прийняття, оприлюднення та застосування різноманітних правових актів, здійснення профілактики правопорушень, правового виховання та багато інших. Юридична технологія становить закінчений процес, який завершується впровадженням теоретичних і прикладних законодавчих та правозастосовних розробок у правове життя і юридичну практику» [1, с. 404].

Юридична технологія включає в себе систему взаємопов'язаних операцій та обумовлена рівнем розвитку правової системи суспільства, яка ґрунтується на знаннях про оптимальну взаємодію юридичних і юридично-технічних засобів, а також наукових висновків, що використовуються для досягнення певних правових цілей і тягнуть за собою певні юридичні результати.

Слід враховувати, що кожна дія суб'єкта правотворення та правозастосування має бути зрозумілою адресатам правового впливу. Правовий акт, незалежно від форми його виразу, має чітко моделювати порядок діянь суб'єкта. Але створення зазначеної моделі повинно відповідати певним правилам і технологіям та проводитися у відповідності до визначених процедур [6, с. 4].

Юридична технологія є сукупністю науково-обґрунтованої інформації (правил, способів, методів, концепцій та ін.) щодо використання юридичного інструментарію при створенні правових актів і здійсненні юридичної діяльності. Враховуючи зазначені положення, не виникає сумніву, що юридичні технології мають застосовуватися і під час проведення класифікації окремих видів злочинів, зокрема, злочинів, вчинених щодо працівників поліції у зв'язку із виконанням ними службових обов'язків.

Науковий аналіз складних соціальних явищ та розроблення типових моделей впливу на них потребує, перш за все, їх чіткого структурування та класифікації. У наукових джерелах щодо теорії пізнання відзначається, що одним із засобів

пізнання різних явищ і процесів вважається їх наукова класифікація. Класифікувати означає розподілити предмети, явища або поняття на класи, групи тощо за спільними ознаками, властивостями. Класифікація – це система розподілу предметів, явищ або понять на класи, групи тощо за спільними ознаками та властивостями [2, с.673].

О. Мусяєнко відзначає, що криміналістична класифікація злочинів здійснюється на основі широкого кола підстав і критеріїв. У цьому аспекті найбільший інтерес викликають спосіб учинення злочину, обстановка, а також місце й час, що минув із моменту вчинення злочину, включаючи сферу злочинної поведінки, типологічні та інші особливості злочинця, його кримінальний досвід, типологічні характеристики потерпілих. Усе це забезпечує класифікацію злочинів на різних рівнях (родовому, видовому) [7, с. 109].

Базуючись на положеннях Кримінального кодексу України, перш за все, необхідно виокремити систему злочинів, які вчиняються відносно працівників поліції. Так, аналіз норм кримінального закону свідчить, що законодавцем сформована значна кількість норм, які спрямовані на охорону суспільних відносин, які пов'язані із службовою діяльністю працівників поліції. Перш за все, до таких злочинів необхідно віднести [5]:

опір представникові влади, працівникові правоохоронного органу, державному виконавцю, приватному виконавцю, члену громадського формування з охорони громадського порядку і державного кордону або військовослужбовцеві, уповноваженій особі Фонду гарантування вкладів фізичних осіб (ст. 342 КК України); втручання в діяльність працівника правоохоронного органу, судового експерта, працівника державної виконавчої служби, приватного виконавця (ст. 343 КК України); погроза або насильство щодо працівника правоохоронного органу (ст. 345 КК України); умисне знищення або пошкодження майна працівника правоохоронного органу, працівника органу державної виконавчої служби чи приватного виконавця (ст. 347 КК України); посягання на життя працівника правоохоронного органу, члена громадського формування з охорони громадського порядку і державного кордону або військовослужбовця (ст. 348 КК України); захоплення представника влади або працівника правоохоронного органу як заручника (ст. 349 КК України).

Але, спираючись лише на кримінально-правову класифікацію таких правопорушень доволі складно розробити дієву позавидову криміналістичну методичку їх розслідування.

Формування будь-якої класифікаційної системи потребує вибору відповідних критеріїв та підстав для класифікації, і, при цьому, ми керуємося власне особливостями розслідування конкретних груп злочинів, які об'єднані за певними ознаками і можуть бути структуровані у блоки у межах криміналістичної методички розслідування злочинів щодо працівників поліції у зв'язку із виконанням службових обов'язків.

Зокрема, за мотивом та метою вчинення злочину. У більшості випадків злочинна поведінка, як і інші форми людської діяльності, зумовлена конкретною мотивацією, яка спрямована на задоволення окремих потреб особистості. Як відзначав А.Ф. Зелінський, мотив злочинної поведінки становить актуальна потреба, яка задовольняється способом, забороненим кримінальним законом [4, с. 65].

Систематизація даних із опрацьованих кримінальних проваджень свідчить, що можна виокремити такі класифікаційні групи злочинів щодо працівників поліції за мотивами їх вчинення: *злочини, вчинені із мотивів помсти працівнику поліції*. Опрацювання матеріалів практики свідчить, що із мотивів помсти щодо працівників поліції, як правило, вчиняються такі злочинні дії: а) насильство щодо працівника правоохоронного органу; б) умисне знищення або пошкодження майна працівника правоохоронного органу; в) посягання на життя працівника правоохоронного органу.

Саме тому, необхідно звернути увагу на недосконалість існуючого кримінально-правового механізму охорони працівників поліції. Більше того, у нормативно-правових актах, які визначають статус того чи іншого правоохоронного органу і статус його працівників, передбачено, що спеціальний правовий захист поширюється і на колишніх працівників відповідного органу та його близьких. Наприклад, частиною сьомою статті 62 Закону України «Про Національну поліцію» передбачено правило про те, що *правопорушення щодо поліцейського або особи, звільненої зі служби в поліції, її близьких родичів, вчинені у зв'язку з його попередньою службовою діяльністю, мають наслідком відповідальність відповідно до закону* [8].

Варто звернути увагу на те, що диспозицією статті 347 КК України передбачено кримінальну відповідальність за умисне знищення

або пошкодження майна працівника правоохоронного органу, у тому числі після звільнення з посади, в той час як диспозиції статей 345, 348 КК України, якими передбачено кримінальну відповідальність за погрозу або насильство, посягання на життя працівника правоохоронного органу, не охоплюють колишніх працівників правоохоронних органів. Ураховуючи викладене вище, вважаємо за доцільне доповнити диспозиції ст. ст. 345 та 348 КК України вказівкою на колишніх працівників правоохоронних органів, вчинені з метою помсти за попередню службову діяльність.

Частково підсумовуючи, слушно відзначити, що наразі особа, яка звільнилась із органів внутрішніх справ чи досягла пенсійного віку не охороняється кримінальним законом у рівній мірі із діючими працівниками поліції.

Окремо слід виділяти злочини, вчинені із мотивів перешкодження виконанню працівником поліції своїх посадових обов'язків. Аналіз практики роботи правоохоронних органів свідчить, що за таким критерієм вказані злочини можуть бути розподілені на такі підгрупи: *а) злочини, мотивом вчинення яких є протидія документуванню злочинної діяльності окремих осіб та груп; б) злочини, мотивом вчинення яких є протидія досудовому розслідуванню та притягненню конкретних осіб до кримінальної відповідальності*.

Розподіл таких злочинів на зазначені вище підгрупи має важливе прикладне значення під час їх безпосереднього розслідування, що зумовлено: різними категоріями потерпілих від таких злочинів; широким спектром суб'єктів, які можуть вчиняти такі злочини і, як наслідок, різні форми злочинної діяльності, що використовуються.

При цьому, необхідно зауважити, що такими особами можуть вчинятись злочини, які безпосередньо не спрямовані на незаконний фізичний вплив на працівника поліції, а у переважній більшості спрямовані на здійснення на нього емоційно-психологічного тиску шляхом перевищення такими особами влади чи службових повноважень. Опрацювання матеріалів практики свідчить, що для таких осіб мотивами вчинення незаконних дій щодо працівників поліції є: дружні або родинні зв'язки з особами стосовно яких проводяться оперативно-розшукові заходи чи здійснюється досудове розслідування; наявність спільних бізнес-інтересів з такими особами; систематичні корупційні зв'язки та регулярне отримання виплат за надання допомоги представникам злочинних угруповань.

За обставинкою вчинення злочину, слушно виокремити такі групи злочинів, які вчиняються відносно працівників поліції, враховуючи конкретні умови виконання службових завдань поліцейським, слід виділяти *злочини, вчиненні відносно працівників поліції під час виконання ними безпосередніх функціональних обов'язків*. Як правило, у таких умовах вчиняються злочини пов'язані із опором законним діям працівника поліції, нанесенням йому тілесних ушкоджень та/або погрозами їх нанесення чи вбивства. Характерними особливостями таких злочинів є: вчинення їх особами у стані алкогольного чи наркотичного сп'яніння; вчинення їх із раптово виниклим умислом, яких безпосередньо пов'язаний із вжиттям працівниками поліції законних заходів фізичного впливу на правопорушника чи застосування спеціальних засобів із метою припинення незаконної діяльності; використання у якості знарядь злочинів побутових та підручних предметів, які заздалегідь не пристосовані для злочинної діяльності (пляшки, предмети посуду, каміння, сільськогосподарський інвентар тощо); наявність очевидців вчинення такого злочину; вчинення таких злочинів одноосібно чи групою осіб без попередньої змови.

Окремо, слід виділяти злочини щодо працівників поліції, які вчиняються під час проведення спортивних змагань. Особливостями таких злочинів є: а) злагоджена діяльність груп осіб (наприклад, футбольних фанатів) щодо здійснення опору законним діям працівників поліції та вчинення нападів на них; б) використання для здійснення злочинної діяльності заздалегідь підготовлених знарядь та засобів (фасри, піротехніка тощо); в) вчинення таких злочинів особами у стані алкогольного сп'яніння; г) вжиття заходів для приховування особистості шляхом використання шляхом використання масок та інших атрибутів одягу для маскування зовнішності; д) здійснення не тільки спроб фізичного впливу на працівників поліції, а й здійснення спроб заволодіння табельною вогнепальною зброєю та боєприпасами.

Опрацювання матеріалів практики свідчить, що для злочинів щодо працівників поліції, які вчиняються під час проведення політичних мітингів та акцій характерними є такі особливості: а) опір та напади на працівників поліції здійснюються окремими групами осіб, які діють автономно, але координуються з конкретного центру; б) участь у таких злочинах осіб із достатнім рівнем фізичної підготовки та досвідом участі у масових акціях; в) участь у таких

злочинах парамілітарних організацій із чіткою дисципліною та координованістю дій; г) використання у злочинній діяльності заздалегідь підготовлених знарядь та засобів, холодної та вогнепальної зброї; д) камуфлювання зовнішності з метою уникнення можливості чи ускладнення ідентифікації злочинця; е) використання у злочинній діяльності тактичних прийомів військових дій, зокрема тактики бойових дій в умовах великого міста; є) вчинення злочину способом, який є небезпечним для значної кількості людей, зокрема із використанням вибухових речовин.

Окремим критерієм класифікації може бути «структурованість злочинної діяльності» щодо працівників поліції. За вказаним критерієм можна виокремити:

– *імпульсивну злочинну діяльність щодо працівників поліції, яка характеризується: а) раптовим умислом щодо вчинення злочинних дій щодо працівника поліції; б) вчинення злочинних дій щодо поліцейських як засіб реагування на їх законні вимоги, застосування засобів фізичного примусу чи спеціальних засобів; в) стан алкогольного сп'яніння злочинця; г) використання підручних засобів для вчинення злочинів;*

– *сплановану злочинну діяльність щодо працівників поліції, яка характеризується:*

а) повноструктурністю способу вчинення злочину, зокрема наявністю стадії його підготовки, безпосереднього вчинення та приховування;

б) використання елементів інфраструктури злочинності для забезпечення результативності злочинного впливу (корупційних зв'язків, засобів масової інформації).

в) здійснення розвідувальної діяльності щодо працівника поліції. Така розвідувальна діяльність, як правило, спрямовується на: виявлення фактів з біографії чи особистого життя працівника поліції, які можуть бути використанні для його дискредитації; виявлення минулих та наявних зв'язків працівника поліції, які свідчать про його не добросовісність; встановлення фактів неофіційних фінансових зобов'язань поліцейського, які можуть бути використанні для тиску на нього з метою прийняття незаконних рішень; виявлення фактів незаконної професійної діяльності поліцейського, які залишились латентними з метою використання такої інформації для шантажу та тиску тощо; вивчення розпорядку дня поліцейського та членів його родини для планування та підвищення результативності злочинної діяльності, зокрема здійснення нападу на поліцейського тощо.

Як відзначає О.В. Зеленецький, між міліцією та ЗМІ завжди виникають певні протиріччя, це зокрема стосується випадків розслідування деяких злочинів, інформацію про які не варто розголошувати. В ході розслідування злочинів та здійснення профілактичної діяльності, яка здійснюється ОВС, відбувається велике навантаження на працівників даного відомства і тому втручання у їх роботу з метою висвітлення інформації у ЗМІ щодо конкретного злочину досить часто приносить негативні явища, такі як поширення серед населення неправдивої інформації, і як наслідок погіршення іміджу міліції серед населення [3, с.386].

Опрацювання матеріалів практики свідчить, що до проведення розвідувальних заходів та детального планування злочину відносно працівників поліції вдаються структуровані злочинні угруповання, які тривалий час здійснюють злочинну діяльність на відповідній території чи контролюють окремі сегменти економіки регіону, у тому числі тіншової.

Зазначені положення вказують на необхідність подальших наукових досліджень з питань криміналістичної класифікації злочинів, вчинених щодо працівників поліції у зв'язку із виконанням ними службових обов'язків як складової методики розслідування.

Список використаних джерел:

1. Актуальні грані загальнотеоретичної юриспруденції : монографія / Ю. М. Оборотов, В. В. Завальнюк, В. В. Дудченко та ін.; за ред. Ю. М. Оборотова. Одеса : Фенікс, 2012. С. 404–405.
2. Великий тлумачний словник сучасної української мови /укладач і головний редактор Т.В. Бусел. Київ: Ірпінь ВТФ «Перун», 2009. 1736 с. С. 673
3. Зеленецький О.В. Взаємодія органів внутрішніх справ та засобів масової інформації у сфері профілактики та розкриття злочинів. *Форум права*. 2012. №4. С.385-388
4. Зелинский А.Ф. Криминальная психология. К.: Юринком Интер. 1999. 237 с.
5. Кримінальний кодекс України : Закон України від 05.04.2001 р. № 2341-III. URL: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/2341-14>
6. Манько Д. Г. Юридичні технології та алгоритми формалізації права у вимірі юридичної діяльності : монографія. Одеса : Фенікс, 2019. 280 с.
7. Мусієнко О. Криміналістична класифікація злочинів, що вчиняються за допомогою обману як елемент криміналістичної методики. *Visegrad Journal on Human Rights*. 5/2. 2016. С.109-114
8. Про Національну поліцію. Закон України від 02.07.2015 № 580-VIII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/580-19>

Bilichak O. A., Makarov A. I. Forensic classification of crimes, committed against police officers in connection with the execution of official duties, as a component of investigation methodology

The organization of high-quality legal activities and the proper performance of the tasks set for the subjects of law enforcement should be based on the use of legal technologies.

Forensic scientists are increasingly searching for the actual forensic criteria for classifying crimes, which are of paramount importance for the process of their detection and investigation.

According to the motive and purpose of the crime, it is necessary to distinguish crimes committed on the grounds of revenge on a police officer. Elaboration of the materials of practice shows that the following criminal acts are usually committed for the sake of revenge against police officers: a) violence against a law enforcement officer; b) intentional destruction or damage to the property of a law enforcement officer; c) encroachment on the life of a law enforcement officer.

Crimes committed on the grounds of obstruction of the performance of official duties by a police officer should be singled out. Analysis of the practice of law enforcement shows that according to this criterion, these crimes can be divided into the following subgroups: a) crimes motivated by opposition to documenting the criminal activities of individuals and groups; b) crimes the motive for which is to oppose the pre-trial investigation and to bring specific persons to criminal responsibility.

In the context of the crime, first of all, it is necessary to pay attention to the interdependence between the specific conditions of the police officer's performance of his official duties and the commission of certain illegal actions against them.

In view of this, it is appropriate to single out such groups of crimes committed against police officers, taking into account the specific conditions of performance of official duties by police officers, namely: crimes committed against police officers in the performance of their direct duties.

Highlighting as a criterion the "structure of criminal activity" in relation to police officers, we can highlight:

- *impulsive criminal activity against police officers;*
- *planned criminal activity against police officers, which is characterized by:*

a) the complete structure of the method of committing the crime, in particular the presence of the stage of its preparation, direct commission and concealment; b) the use of elements of the infrastructure of crime to ensure the effectiveness of criminal influence (corruption, the media). c) carrying out intelligence activities against a police officer.

Key words: forensic classification of crimes, performance of official duties, methods of crime investigation, legal activity, legal technologies.